

Cseke Péter

Kisebbségi életmodell teremtője

Debreczeni László vallomásai a száz éve született László Dezsőről

Valahányszor a Szabók bástyája felől befordulok a patinás Farkas utcába, és elhaladok a középkori és újkori Kolozsvár emlékeit őrző belvárosi református templom mellett, még mindig az az érzésem: csak azért nem jön szembe velem Debreczeni László – a nyolcvanon túl is szálfaegyenes tartásával –, mert már betért a templommal átellenben László Dezső otthonába, egy kis diskurálásra. Magát László Dezsőt személyesen nem ismerhettem, napjainkban is mintául szolgáló, máig emlékezetes prédikációit sem hallgathattam, ám negyedszázada mégis úgy él bennem, mint aki lebírhatatlanul jön felénk az Időből. Ezt a felismerést egyrészt az 1930 és 1940 között megjelent írásainak köszönhetem, másrészt azoknak a találkozásoknak, amelyeknek a nyolcvanas évek elején szellemi haszonélvezője lehettem dr. László Ferenc – László Dezső testvéröccse – lakásán. Szellemtársai és elvbarátai, Jancsó Béla és László Dezső elhunytá után ugyanis Debreczeni kimért léptei a kolozsvári egyetem központi épületének tőszomszédságába vezettek, a Király utcai 11-es számú ház kapujának kilincset nyomta le minden péntek délben. Kávéhányos időkben is mindig várt ránk egy-egy csésze valódi fekete, és nekem semmi más dolgom nem akadt, mint hogy beszélgetéseik alap gondolatait feljegyezzem, az *Erdélyi Fiatalok* történetével és utóéletével kapcsolatos tényeket rögzítsem.

Persze, nem felkészületlenül érkeztem.

Debreczeni Lászlónak sem ideje, sem kedve nem volt ahhoz, hogy visszaemlékezéseit papírra vesse. A két világháború közötti korszellem megértéséhez azonban – és ennek volt egyik fóruma, alakítója az *Erdélyi Fiatalok* is – szívesen hozzásegített, amennyiben dr. László Ferencnek, a folyóirat egykori titkárának a jelenlétében célirányos kérdéseket teszek fel neki a kolozsvári értelmiségnevelő műhely működésével kapcsolatosan. A Központi Egyetemi Könyvtárban akkor már a kutatók előtt is zárolták a folyóiratot, így hát Feri bácsitól kaptam kölcsön rendre a gondosan bekötött évfolyamokat. Másrészt: nyugdíjas éveiben az volt a legkedveltebb foglalatossága, hogy elkészítse az *Erdélyi Fiatalok* – máig kiadatlan – repertóriumát, lajstromba vegye bátyja szellemi hagyatékát. Minden előfeltétel adott volt tehát ahhoz, hogy az *Erdélyi Fiatalok*at szerkesztő László Dezső – ez állt a folyóirat címlapján – szellemképét felidézhesük halálának tizedik évfordulóján.

Ebből semmi sem került a nyilvánosság elé akkoriban. Egyrészt azért, mert az idős Debreczeni maximalizmusba hajló igényessége, aggályosságig menően körültekintő és pedáns fogalmazásmódja (az alább olvasható mélyinterjúrészelhez emlékezet-

élenkítő „forgatókönyvet” készítettem, és ő több előfoglalmazás után rögzítette véglegesnek szánt válaszait) hosszas „türelmi időt” igényelt, másrészt restaurálásra szoruló református templomok tervrajzai és helyszíni munkálatai kötötték le ideje nagy részét. Sem 1983-ban, sem a rákövetkező évben nem vehettem kézbe az általa véglegesnek tartott szöveget. Évfordulók múltával már magam sem sürgettem, lévén, hogy Feri bácsival a balladás sorsú – három előcenzúrázásokon átesett – *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940)* című 1986-os Kriterion-kötet összeállításán dolgoztunk. A nyomtatott munka terjesztési engedélyének a hatósági megvonása, majd bezúzásra ítélete után már semmi esélye nem volt a László Dezsőről folytatott beszélgetés közreadásának.

Születésének századik évfordulóján emlékkönyv jelenik meg László Dezsőről Kolozsvárt. Az 1929 és 1940 közötti programcikkeit, tanulmányait és esszéit tartalmazó kötetének, *A kisebbségi élet ajándékainak* (Minerva, Kolozsvár, 1997) az újra kiadása is szóba került. Bizonyosságául annak, hogy László Dezső kisebbségi bölcsellete napjainkban is nélkülözhetetlen. Egyszersmind szellemtársa és küzdőtársa, az 1986-ban elhunyt Debreczeni László emléke előtt is adózunk, abban a reményben, hogy az ő munkálkodásának eredményei is hamarosan közkinccsé válhatnak.

– Induljunk ki az *Erdélyi Fiatalok* első számának programcikkéből, László Dezsőnek *Az erdélyi magyar ifjúság lelki arca* című írásából. Azért vélem rendkívül fontosnak ezt, mert már ebben felfedezhetők mindazok a gondolatcsírák, amelyek a későbbiek során világosan áttekinthető gondolatrendszerre épültek ki a folyóirat hasábjain. A cím talán megtévesztő – félre is értették annak idején a szerzőt, sőt a megrágalmazás sem maradt el jobboldali román körök részéről –, mert László Dezső egyértelműen az első világháború után felnőtt romániai magyar ifjúság világnézetéről, ideológiájáról beszél. Pontosabban azt fejti ki, hogy 1930-ban az értelmiségi fiatalok határozott világnézettel még nem rendelkeznek, nem is rendelkezhetnek, mert nekik maguknak kell azt kialakítaniuk. Apáik nemzedékétől egy egész világ választja el őket, kritika nélkül semmit sem vehetnek át tőlük. „Ott kezdődött az erdélyi magyar ifjúság önálló világnézetének kialakulása – írta –, amikor múltunk őszinte megismerése, jelen állapotunk kendőzetlen képe és a jövő életlehetőségei felé kezdtünk fordulni.” Vagyis: reális önismereten és helyzettudaton alapuló ideológia kialakításával akar ez az ifjúság a jövő szolgálata felé felkészülni. Ennek érdekében ugyancsak fontosnak tartotta, hogy megismerkedjenek a kisebbségi magyarság minden társadalmi osztályával, minden életkérdésével, továbbá az „Erdély földjén és a vele egy országban élő más népekkel” is, hiszen „életellenes merénylet lenne bele nem helyezkedni a romániai magyar kisebbségi sors kereteibe, izgatni a fennálló államrend és jogi forma ellen”, aminthogy érdeklődésüknek ki kell terjednie az ország határain túlra is, hogy világszintű tájékozottsággal, egyelemes perspektívából láthassák és érezhessék át itteni hivatásukat.

A történelmi múlt átértékelése és a korszerű gondolkodást megalapozó eszménykeresés szervesen összefonódik László Dezső szellemi fejlődésének ebben a szakaszában. Hogyan nyilatkozott ez meg az Erdélyi Fiatalok hasábjain? Milyen szerepet játszott a folyóirat programjának a kialakításában és tudatos, következetes megvalósításában?

– Örvendek, hogy nem nekem kell elmondanom, miszerint az *Erdélyi Fiatalok* alapítását valóban – és félreérthetetlenül – Jancsó Béla és László Dezső fogalmazta meg. S még inkább örvendek annak, hogy ugyancsak nem nekem kell felhívnom a figyelmet arra a tényre: László Dezsőnek e lapban közölt eszmetisztázó tanulmányaiból egy világos kisebbségvédelmi gondolatrendszer bontakozik ki a látni tudó és elfogulatlan olvasó szemében. Olyan ember is észreveheti ezeket a dolgokat, aki teljességgel kívülről, és egy későbbi nemzedékhez tartozik.

Ezért hadd szóljak előbb arról, ami meggyőzően igazolja a fentebbiek helyességét. Hogy tudniillik az 1930 előtti erdélyi magyar ifjú nemzedékek lelki – szerintem szellemei vagy mai kifejezéssel szólva talán még helyesebben: tudati – arcának vizsgálata egész természetszerűen került az *Erdélyi Fiatalok* indító számába. A Jancsó Béla által írt bevezető cikk általánosan mutatta meg, hogy mi az új lap célja, miben láthatók létrejöttének indokai, melyek azok az anyagi és szellemi vonatkozású problémák, amelyekkel kisebbségi helyzetünkben meg kell küzdenünk; milyen az az út, amelyen a jövőben, a jövőnkért mennünk kell. László Dezső viszont arról ír, hogy az általánosan belül konkrétan mi a legelső és múlhatatlan tennivaló, és hogyan lehet azt meg is valósítani.

A László Dezső szerinti első feladat: a kisebbségi helyzetből fakadó kérdések elméleti megállapítása és létünk tekintetéből való tisztázása. A legfontosabb alapprobléma szerinte: „az erdélyi magyar ifjúság világnézete vagy ideológiája”. (Tekintsünk el most attól, hogy a két fogalom itt vaglyagossági viszonyításban áll.) Azért, mert: „Az ideológia és világnézet kialakult, biztosan vezető lelki tartalmat jelent.” És mert: „Sajnos, ilyenről az erdélyi magyar ifjúsággal kapcsolatban még nem beszélhettünk.” De ez nyilván érthető, mivel: „Tájékozatlansága természetes állapot. Ő az első kisebbségi magyar ifjúság.” Mégis bizakodóan írja az ifjúság öneszmélésének mind több jelét tapasztalva, hogy „az erdélyi magyar élet sebei mellett születő világnézet kialakulása folyamatban van”. Másutt is utal arra, hogy a gondolkodó, eszmélkedő ifjak tábora egyre inkább növekszik. Hogy az önmagára és népe sorsára eszmélő értelmiségi ifjúság egészséges világnézetet alakíthasson ki magának, az *Erdélyi Fiatalok* alapvető célkitűzését és feladatvállalását László Dezső így jelöli meg: „Ez a cikk és egész lapunk is ennek az életerős, sugalló erejű gondolatvilágnak a megteremtéséért és hirdetéséért küzd.”

Tehát már ebben az első írásban megmutatkozott az is, hogy László Dezső a kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyar ifjúság létkérdéseinek – amelyek a jövőben az egész kisebbségi magyar társadalom létkérdéseivé is lesznek – elméleti tisztázását tekintette elsőrendű feladatnak. Ugyanakkor ez az írása már azt is jelezte, hogy erre a feladatra éppen ő a leghivatottabb és a legalkalmasabb is. És nem csak kimondottan az *Erdélyi Fiatalok* viszonylatában. Ez az írása tehát egyszerre elméleti és ugyanakkor gyakorlati programadás is. Egyik kitételében már ott jelentkezik az új vezérgondolat: hogy az 1930-as évek erdélyi magyar ifjúságának (szemben az előző évek kivándorlóival) itthon kell maradnia, itthon kell tanulnia, bele kell illeszkednie az új helyzetbe. És a közösség létének érdekében mindenképpen közösségi munkát is kell vállalnia, mert: „itthon sem élhetünk csak magunknak, kis egyéni érdekeinkért [...]. Nem húzódnunk meg a csendben, nem véve részt az öntudatos közös szolgálatra való készülésben, csak azért, mert jelszavunk: »fontos, hogy minél hamarabb végezzek«. Nem élhetünk a magunk értékét még a magunk számára sem ismerve, feltétlen pesszimista vállvonogatásban vagy vakmerő tékozlásban. De úgy sem élhetünk, hogy könyökkel, vállal, törtetéssel, kilincseléssel, alázatos sunyisággal, népszerűséghajhászással csinálunk karriert. Az ifjúság magamagának élete különböző bálványait kell lerombolnunk, ha egy egészséges világnézetet akarunk kialakítani. Sajnos, az ifjúság nagyobb tömege még ezek előtt a bálványok előtt éli azok tiszteletében kimerülő saját életét. Küldetésünket kell felismernünk. Ennek tüzeiben tudjuk magunkat elveszíteni...” Ezek a szavak – talán éppen elsőként – egészen szokatlan és „kellemetlen” hangot ütöttek meg akkor (s éppen egy fiatal részéről). De ezekben a szavakban már teljességgel kifejezésre jut az új ideológia ítélete a korábbi henye, önző, kényelmeskedő, közönyös – végső soron: öngyilkos – életmód felett. Bennük foglaltatik szinte egyetemleges átfogással a kisebbségi sorban élők alapvető etikája, az önfenntartás kikerülhetetlen és büntetlenül kisémmizhetetlen parancsa is.

Valóban úgy igaz, hogy a történelmi múlt átértékelése és a korszerű gondolkodást megalapozó eszménykeresés szervesen összefonódik László Dezső szellemi fejlődésének

ebben a szakaszában. Ilyen szempontból tanulságos lehet 1934-es vallomása, mely világos példája annak, hogy milyen utat tehet meg egy még alakulóban lévő, de gondolkodni tudó fiatal értelmiségi ahhoz, hogy kiforrott, életerős és valóban sugalló erejű világnézethez jusson: „Makkai Sándor Ady-könyve megismertette Ady modern kritikai magyarságával. Adytól egy lépést tettem, és próféciája általánosságaitól Szabó Dezső részletekbe világító zsenijének fénykörébe jutottam. Tetszett nekem az az ember, aki a világháború után a legkritikaibb és legegységesebb magyarságot jelentette. Miután a jelenben megtaláltam az élő magyarság összes kérdéseinek reális és kritikai szemléletét, s megláttam, hogy ez a nemzetszemlélet még mindig idegen a ma élő, magukat igaznak tartó magyarok előtt, ennek a látásnak történelmi igazolást kerestem, mert azok, akik a mai kritikailag és reálisan látók magyarságát súlyos kritikával illették, mindig a történelem nagy erőit állították szembe ezek dekadenciájával...” (*Reálisan látó nagy magyarok családfája*. Erdélyi Fiatalok, 1934/II. 37.)

Ebből az igazoláskeresésből keletkeztek azután László Dezső nagy magyar történelmi személyiségekről szóló – a maga és nemzedéke számára új látásmódot felmutató – tanulmányai: Bethlen Gáborról, a nagy erdélyi fejedelemről, a költő és kiváló hadvezér és politikus Zrínyi Miklósról, a nagy reformer Széchenyi Istvánról, Eötvös Józsefről. Azokról a XVII. és XIX. századi szellemi nagyságainkról, akik mind rokonok voltak egymással abban, hogy „...reálisan látják a magyar faj valóságos adott helyzetét, mernek vele szemben kritikát gyakorolni, s végül a magyarság sorsát beleállítják koruk egyetemes európai helyzetébe”. E tanulmányok már úttörő iránymutatások is voltak a szükséges további ártérkékeléshez.

Hogy miként nyilatkozott meg ez az új szemlélet az *Erdélyi Fiatalok* munkájában? Erre idézhetjük mindjárt László Dezsőnek azokat az előadásait, amelyeket az előbb említett személyiségekről tartott különböző ifjúsági összejövetelek alkalmával: 1. Akarom, tisztán lássatok – Széchenyi Istvánról (a kalotaszegi Kiskapuson 1932 júniusában tartott főiskolás konferencián); 2. Történelmünk helyes szemlélete (1932 augusztusában az erdővidéki Olaszteleken rendezett általános ifjúsági tábor alkalmával); 3. A siető ember – az író és hadvezér Zrínyi Miklósról (a kalotaszegi Nádasdarócon 1934 júniusában tartott IKE főiskolás konferencián); 4. A falu jegyzője és Az elsodort falu (1935). Ezeket a tanulmányokat, amelyekben új szemléleti alapon mutatja meg a régi nagy emberek jelentőségét és üzenetét, az *Erdélyi Fiatalok* külön kiadványokban is megjelentette. A Széchenyi-tanulmányt 1933-ban, a Zrínyiről, Bethlenről, Eötvösről szólót 1935-ben.

Megjegyzendő itt, hogy a történelmi múltnak az új helyzet parancsa szerint való átértékelése voltaképpen nem maguknak a megváltoztathatatlan tényeknek valamiféle átírását vagy kierőszakolt magyarázatát jelentette, hanem annak megvizsgálását, hogy a kép, amelyet korábbi történelemtanításunk alakított ki bennünk, utódokban, mennyire helyes, mennyire igaz, mennyire hű a valósághoz. Ez a kép ugyanis romantikus szemléletű, tetszetőssé kendőzött múltat mutatott (a „lelkesítő” példák, a „dicsőséges” tettek hamis múltját), ami a nehézségre fordult viszonyokban nem volt használható, nem volt reális, és így nem lehetett tanulságokat nyújtó sem. (Ehhez nagyon elkelt volna egy történelmi szeminárium is. Amire azonban akkor még csak gondolni sem lehetett. Vadító vörös posztó lett volna a hivatalosság szemében.)

– A múltban, jelenben és jövőben tájékozódó, kritikai fenntartásait minden irányban hangoztató, a maga meggyőződésén alapuló világnézetéért küzdő értelmiségi fiatal csakhamar kényelmetlenné válik a közélet hatalmasainak szemében. Az *Erdélyi Fiatalok* a támadások és vádak keresztútjába kerül. A legenyhébb vádak közé tartozott, hogy nem tisztelik az öregeket, „elárulják” az összmagyar érdekeket, feltűnési viselkedésben szenvednek, nem respektálják az egyházakat, kommunista elveket és forradalmi eszmé-

ket hirdetnek. Más megítélésben pedig: konzervatív befolyás alatt állanak, és ők azok, akiktől nem érvényesülhet itt a haladó szellem. Aminthogy vádként fogalmazódott meg az is, hogy az ifjúság nem érdeklődik a politika iránt. Ez utóbbira László Dezső válaszol *A főiskolai ifjúság és a politikai pártok* című cikkében. Kifejti, hogy ez a vád igaz is, meg nem is. „Igaz annyiban – írja 1931-ben –, hogy az ifjúság pozitíve tényleg nem érdeklődik az iránt a politika iránt, amelyik csődbe juttatta az egész világot... Az ifjúság idegenkedik attól a politikától, amely nem akar belső értékeket kívülről védő front lenni. Olyan politikát keres, amelyik a maga céljait nem mások kizsákmányolása, igazságtalan megkárosítása, leölése, hanem az önzetlen egyetemes szolgálat eszközei által akarja megvalósítani.”

Ugyanakkor hangsúlyozza azt is: Erdélyben törvény, hogy „itt csak annak a programnak van létjoga, amelyik nem a többi itt élő népek nélkül és ellen, hanem azok tisztelete és a velük együtt haladás szellemében akarja a sajátos magyar értékeket szolgálni a politikai szakban is. Az új politika nem önmagáért való politika, hanem széles vonalú és minden érdeket magába foglaló, belső értékeket védő, alulról szerves életként felnőtt érdekvédelmi front lesz. Ma az ifjúság úgy politizál, hogy életprogramot készít.”

Világos beszéd, akár a Vásárhelyi Találkozó előhangja is lehetett volna. Mi lett a „sorsa” a továbbiakban ennek a gondolatnak? Miként építette tovább az *Erdélyi Fiatalok* ezt az életprogramot? És mi az, amivel nem számolt 1931-ben László Dezső? Gondolattmentébből mi bizonyult illúzióknak?

– Úgy vélem, fontos lesz itt kiemelni, hogy az akkori ifjúságot az idősebb nemzedékhez tartozó vezetők részéről érte a politikai közönyösség vádja. Tehát az idevonatkozó választ is kimondottan ebből a tekintetből kell megfogalmazni. (Az *Erdélyi Fiatalok*at ugyanis ifjúsági oldalról is érte hasonló megrovás.) Továbbá tudni kell, hogy a László Dezsőtől idézett írás (*Erdélyi Fiatalok*, 1931/3.) abból az alkalomból kelt – mint szemlervati reflexió –, hogy a Romániai Szociáldemokrata Párt kolozsvári szervezete magyar nyelven is kiadott röpiratszerű felhívást intézett az egyetemi és főiskolai hallgatósághoz azzal a céllal, hogy az értelmiségi ifjúság köréből is új tagokat toborozzon.

László Dezsőt tehát ennek a felhívásnak a megjelenése készítette arra, hogy a főiskolai ifjúság politikai pártokba való szervezésének kérdésével – amely akkor vetődött fel első ízben – a lapban is foglalkozzék. Álláspontja világos és határozott: „Semmiképp sem időszzerű és célszerű az ifjúság politikai pártokba való megszervezése vagy bekapcsolása.” Általános elvi jelentőségű érve itt az, hogy: „Az ifjúság politikai arculata még kiereletlen.” De van egy hivatalos külső tényező is, amelyet igenis figyelembe kell venni, az, hogy az egyetemi és főiskolai hatóságok nem vennék jó néven (sőt egyes főiskolák tiltják is), hogy hallgatóik politikai pártok tagjai legyenek. (S ezt főleg a magyar hallgatókra vonatkoztatva idézi.) Már az általános politikai élet ismeretén alapszik a legfontosabb szempontja, az tudniillik, hogy az akkori „politikai viszonyok mellett a diákság politikádsdi játéka kihasználható, jóindulatú öntudatlansága okot adhat arra, hogy saját haladása és nemzete rovására kitiltassék az egyetem padjaiból”. És ebben a megállapításban is legfőképpen a magyar főiskolai hallgatók egzisztenciája, jövője iránti féltő felelősség szólt meg. (A későbbi „világnézet-harcos” években akadtak is ilyen szomorú példák.)

Az ifjúság politikai közömbösségének vádját illetően, László Dezső állásfoglalásának megvilágításához folytassuk a tőle idézetteket: „Az ifjúság utálja és megveti azt a politikát, amelyik bizonyos embereknek vagy klikkeknek egyéni érdekkielégítést jelent. Az ifjúság minden életmegnyilvánulása – úgy is lehet nézni – valóban politika, de nem párt- vagy érdekpolitika. Az ifjúságnak van kultúrpolitikája, társadalompolitikája, illetve azokat az energiákat, amelyeket régebben az ún. »politikai életben« éltek ki, és melyeket ma is sokan ott élnek ki, az ifjúság egy teljesebb és egységesebb társadalmi, kulturális és gazdasági élet érdekében áldozza fel saját fájának [...] építésében.” Ebből következik, hogy:

„Az ifjúság nem felszín-, hanem gyökérpolitikát folytat. Revideálja egész környező világot, az őstényekig, az alapelemekig hatol, és újra akarja építeni az egész világot.” Így tehát az ifjúság, mely új helyzetünk kényszere folytán a gazdasági, társadalmi és kulturális kérdések megítélésében másnak bizonyult, mint apái, szükségképpen más kellett hogy legyen a politikájában is. Mindez az igény és magatartás pedig nem más, mint „az élet érdekében történő folyamat” törvénye.

Ami pedig a konkrét részkérdéseket illeti, hogy mi lett a sorsa annak a politikai programnak, amely mellett László Dezső hitet tett, nagyon röviden a következőket válaszolhatom:

a) Ennek az egész gondolatnak a sorsát végső soron a második világháborút közvetlenül megelőző bel- és külpolitikában történt nagy változások határozták meg és döntötték is el. Az akkori zűrzavart követő nagy világégés történelmi következményeinek súlylyesztőjében tűnt el a kor egész szellemével és belpolitikai életének minden problémájával együtt. Ezek a változások éveken át fokozatosan szorították össze, szűkítették le az *Erdélyi Fiatalok* létehetőségét és tevékenységi körét, míg végül meg is ölték a lapot, és letörték a mozgalmát is.

b) Az *Erdélyi Fiatalok* eszmeiségéből életre kelt program továbbviteléről, továbbépítéséről ilyen események után már szó sem lehetett. A háború vihara rövidesen szétszodorta azt a törzsgárdát is, amely a lapot fenntartotta. Senki sem maradt, aki feltámassza. De erre alkalmas idő sem következett többé. Az akkor magára maradt fiatal tábor a nagy bizonytalanságban a maga erejéből már nem volt képes semmilyen egységes program megalkotására és kivitelezésére. Az *Erdélyi Fiatalok* hivatása és aktív története az 1941. június 15-i betiltó rendelettel, illetve az 1941. július 22-én este felvett „felszámoló jegyzőkönyvvel” végleg lezárult.

c) Hogy mivel nem számolt 1931-ben László Dezső? Abban az esztendőben még senki sem számolhatott azokkal a politikai, de főleg nagy világtörténelmi változásokkal, amelyek 1932 után indultak meg: Hitler, s ezzel a fasiszmus uralomra jutása, az ennek következtében előállott kül- és belpolitikai változások, hatalmi eltolódások, világnézeti ütközések, végül a második világháború kitörése és az azt követő katasztrófák és tragédiák sora. A második világháborút – előzményeivel együtt – akkor még nem lehetett előre látni, és nem lehetett számolni vele. S főleg nem lehetett előre látni a vele járó eseményeket és azok következményeit. Mindezekkel még László Dezső sem számolhatott akkor. Hogyan láthatta volna az *Erdélyi Fiatalok* eszméinek sorsát?!

d) László Dezső gondolataiból önmagában véve semmi sem bizonyulhatott illúzióknak. Mert gondolatmenete nem valamiféle elméletieskedő okoskodás volt, hanem az élet tényre épült, megállapításai minden időben – ma is – helytállóak. De illúzióknak bizonyult az a hit, hogy az ifjúság a hívó szóra megérti és befogadja László Dezső eszméit, egy emberként melléje áll, és teljes akarással segít a megvalósításban. Hiszen a saját egzisztenciális ügyeiről volt szó! Ez bizonyult illúzióknak!

– A harmincas évek derekától László Dezső érdeklődésében egyre inkább előtérbe kerül egy lehetséges kisebbségi modus vivendi kidolgozása. Az 1935 és 1940 között az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain megjelent tanulmányai jórészt ezt a célt szolgálták. Némiképp már maguk a címek is eligazítóak: *A kisebbségi élet* (1935/III.), *A rög alatt* (1936/II.), *Bomlás vagy egység?* (1937/II.), *Az erdélyi élet útja* (1937/III.), *A kisebbségi magyarság ifjúsági problémája* (1937/III.), *Világnézetünk apológiája* (1938/1.), *Balázs Ferenc a transzszilvanizmus szolgálatában* (1938/2.), *Új erdélyi tájékozódás* (1939/1.). Közben felismeri, hogy a kisebbségi sorban a régi magyar élet formái, intézményei, szelleme nem tarthatók fenn, s hogy sem a pesszimista álláspont, sem az építő szándék nélküli kritikai magatartás nem vezet eredményre, radikálisan új kisebbségi ideológiáért száll síkra. Alap tétele: „A kisebbségi élet igazi szemléletéhez mindenekelőtt úgy juthatunk, ha kisebbségi voltunkat nem a többségi magyarsághoz, hanem a körülöttünk élő többségi ro-

mánsághoz való viszonyunkból állapítjuk meg. [...] Nekünk tehát mindenekelőtt ennek az országnak az életét, életrendszerét, életlehetőségeit kell megismernünk. Megdöbbenő, hogy ezen a téren még milyen súlyos mulasztások terhelnek bennünket. Meg vagyunk győződve, hogy nagyon sok hátramaradásunknak volt az oka, hogy nem ismertük kellően ezt az országot és azokat az utakat, melyek tiszteletben tartásával itt lehet és kell élnünk.” (A kisebbségi élet).

Erre a tételre alapozza programját, melynek lényegét a kisebbségi érdekvédelmi front megteremtésében lehetne megjelölni. Hasonlatos ez ahhoz, amit Balázs Ferenc és Kacsó Sándor is hirdettek, s amit végső soron a Vásárhelyi Találkozó is képviselt. Az értékvédő és értékkeremtő munkát állítja a kisebbségi élet megszervezésének középpontjába, amelynek „sem világnézeti, sem felekezeti, sem korkülönbség nem lehet a gátolója”. Kétségtelenül demokratikus elveken alapuló építő program volt ez, mely mindenekelőtt a békeszerződésekben és az alkotmányban biztosított jogok érvényesítésével akarta a romániai magyarság haladását szolgálni. S ehhez a törvényes rend és az állam iránti tiszteletből akart erkölcsi tőkét teremteni. Igen ám, de maga László Dezső is kénytelen volt felismerni, hogy a román politikai pártok a kisebbségi jogok érvényesítésében irredentizmust láttak. Milyen következtetésekre jutott ezek után László Dezső, illetve az *Erdélyi Fiatalok*?

– Az Erdélynek Romániával való egyesítését illető határozatokat 1918-ban az erdélyi románok mondták ki – a kisebbségek helyzetének demokratikus és humánus rendezését ígérve. E határozatoknak a nemzeti kisebbségekre vonatkozó pontjait viszont a bukaresti kormányok már a húszas évek legelejétől kezdve mellőzték, sőt semmibe vették. (Jóllehet a békeszerződések megalkotó nemzetközi egyezmények ezek betartását előírták, s ezeket hivatalosan vállalni kellett.) A kisebbségbe került erdélyi magyarság hivatalos politikai képviselője pedig – szerintünk – meglehetősen lagymatagon, mondhatni gyámoltalanul lépett fel, a képviselők tevékenységében a tömegek érdekei meg éppen alig merültek fel.

Így tehát, ha csupán a kisebbségi modus vivendi kifejlésének kérdését tekintjük, akkor általában véve voltaképpen már az egész *Erdélyi Fiatalok*-mozgalom ennek a kérdésnek a szolgálatában indult és tevékenykedett. És mondhatni minden elméleti fontosságú és gyakorlati értékű írás, minden egyes mozgalmi kezdeményezés ezt a célt kívánta szolgálni. A levont következtetéseket László Dezsőnek több más ez időből való írása is érzékelteti. [Lásd: László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*. Publicisztikai írások, tanulmányok 1929–1940. Minerva Könyvek – 6. Kolozsvár, 1997. – Cs. P.]

Hanem ebben az időszakban – a mindinkább nehezedő politikai és egyéb körülmények között – László Dezső részéről jóval többről van szó. Ideje volt már kisebbségi kérdésekben határozottabb politikai-jogi hangot megütni; komolyabban apellálni a törvényességre, a nemzetközileg biztosított és kötelező kisebbségi jogokra. Ez indította őt a kérdéskörrel való bővebb és politikai jellegű foglalkozásra. Ami már nem csupán egy valamilyen – olyan-amilyen, kegyeletből kapott – modus vivendire, hanem egy törvényesen, a békés együttélés szilárdságán, a magyarságnak emberi beilleszkedésen alapuló belső autonómiájára célzott.

Ezt a határozottabb hangütést – a fentebbi első idézet folytatásaként – így fogalmazta meg: „Országunk alkotmányának az ismerete mindenekelőtt arról győz meg, hogy a kisebbségi élet alkotmányjogilag biztosított formája az itteni életnek. Mi nem megtűrt, hanem teljes jogú polgárai vagyunk ennek az országnak, minden olyan magatartás, ami állampolgári jogaink gyakorlásában sért meg, ellenkezik az ország alkotmányával és törvényeivel.” (A kisebbségi élet). De nem tartja okszerűtlennek a humanizmusra való utalást sem: „A másokkal szembeni egyoldalú elfogultság még nem tartott meg senkit, de másfelől a mások értékeinek elismerése még nem jelenti saját értékeink megtagadását.”

Szükségképpen volt eljutni ehhez a fellépéshez. Ezzel a viszonyulással 1929 ifjúsága is eljutott ahhoz a politikai érettséghez és emberi magatartásformához, amellyel normálisabb időben sikeresen vívhatta volna ki a maga kisebbségi – politikai, gazdasági, kulturális és emberi – jogainak tiszteletben tartását és biztosítását. A kérdésben azonban a világtörténeti események döntöttek, s elsöpörtek akkor minden reményt és emberséget.

– Talán nem tévedek, ha azt mondom: László Dezső a transzszilvanista ideológusok második nemzedékéhez tartozik. Elsősorban Kós Károly és Makkai Sándor kisebbségideológiai programját építette tovább, azt foglalta szintézisbe az első kisebbségi sorban felnőtt nemzedék életlátása alapján – természetesen egészen más történelmi körülmények között, mint amelyek a *Kiáltó szó* (1921) és a *Magunk revíziója* (1931) létrejöttét eredményezték. „A kisebbségi sors azért jár annyi bizonytalansággal – írta 1939-ben –, mert nincsenek analógiái és fényesen tündöklő, egységes öntudatot kifejező, emlékeztető szimbólumai. [...] Új tájékozódásunk végső kérdése az összes lehetséges analógiák és szimbólumok összegyűjtése, öntudatosítása és magunk fölé és magunk elé állítása.” Ebben az időszakban legfőbb gondja, hogy az ellentétektől szabdalt kisebbségi élet erőinek tervszerű együttműködését szolgálja. Ezzel már azt is jeleztem, hogy felfogásában a romániai magyarság belső egységének megteremtése nem jelent egyértelműsítést, uniformizálódást, hanem a különböző felfogású irányzatok pluralista együttlétezését. A világnézeti hegemón törekvéseket éppúgy elutasítja, mint az „új, totális és integrális nemzeti gondolat” diktatúráját. Kisebbségi népközösség csak a legteljesebb demokrácia feltételei között őrizheti meg önazonosságát. Felfigyelt-e a korabeli közvélemény, és felfigyeltek-e az akkori közélet irányítói a kisebbségpolitikusként László Dezső eszméire?

– A „transzszilvanista ideológusok második nemzedékének” érzékelése egyáltalán nem mondható tévedésnek. Határozottan elkülönül az elsőtől: nem csak időben, de kifejeződésben és célkitűzés tekintetében is. Való az is, hogy 1933–1934-ben már ténylegesen mások voltak a kisebbségi viszonyok: bonyolultabbak, kérlelhetetlenebbek a problémák, mint 1920–1921-ben; másképpen is kellett reagálni rájuk.

Tájékoztatásul meg kell itt jegyezni közbevetőleg, hogy az előbbinek volt egy első világháború előtti szakasza is. Ebben voltaképpen egy mellőzött országrész erkölcsi, anyagi, politikai és emberi önvédelmének megnyilvánulása kapott hangot a központi kormánynak egyfelől teljes közönye, kismizmizése, elhanyagolása, másrészt pedig történelmi öntudatának megtörése, szellemi önállóságának, külön politikai állásának elmosása, megbénítása ellen. Nemkülönben a Királyhágón túli világ tévtudatai, nemtörődömsége, testvérietlenné vált szemlélete ellen. Az 1918 utáni változásokhoz alkalmazkodó második szakaszban történt átértelmezése viszont már egy veszélyesnek érzett helyzetbe került népközösség fennmaradásának eszméje és elvi jellegű – valóban még csak egy modus vivendi célzó – iránymutatás volt; persze, „végrehajtási utasítások” nélkül. A jelzett második nemzedékben éppen László Dezső lett az a személyiség, aki az új helyzet áttekintése, vizsgálata, elemzése alapján megpróbálta megkeresni azokat az alapvető tényeket, amelyeknek révén részletekbe menően meg lehet mutatni egy hatékony ideológia gyakorlati esélyeit. Amikor megállapította a bajokat, a hiányosságokat, akkor meg is kereste, meg is mutatta azoknak eszmei és gyakorlati remediumait.

Nekem nem voltak kapcsolataim, érintkezéseim az itt szóba jöhető hivatalos közéleti irányítókkal, tehát személyes tapasztalataim sem lehettek, nem is voltak ebben. Nem tudhattam valódi véleményüket, nem láthattam ez irányban tett lépéseiket, intézkedéseiket; hogy voltak-e és milyen értelmű elgondolásaik, milyen jellegűek voltak cselekedeteik. A nagy nyilvánosság előtti megnyilatkozásaik (beszédben, sajtóban stb.) ma már hozzáférhetetlenek, a kornak idevágó bibliográfiája sincsen összegyűjtve. Nem ismerem a kornak ebből a tekintetből legfontosabbnak sejtendő dokumentációs forrását, a *Magyar Kisebbség*

című folyóirat anyagát sem. Itt csak egyéni benyomások, illetve az *Erdélyi Fiatalok* keretében felmerült-kialakult vélekedések alapján beszélhetek. Amely benyomások, vélekedések lehetnek nagyon szubjektívek is, tévesek is, korrigálhatók vagy éppen cáfolhatók is. Hogy mégis megkockáztatom ezekről nyilvánosan szólni, teszem azért, mert valójában a bennük feltűnő negatívumokban is a kor légkörének jellemző megmutatói.

Hadd kezdjem annak tisztázásával: volt-e egyáltalán az erdélyi magyar kisebbségnek közvéleménye, amely minden komoly kérdésben egységesen reagál, egységesen ítél, a kisebbségi társadalom magasabb szempontjai szerint nyilatkozik meg, és befolyásolja a gondolkozást, a cselekvést? Ha egy jövőbeni kutató ebben a tekintetben végezne vizsgálatokat, ámulva látná, hogy mennyire nem volt nekünk ilyen közvéleményünk, hogy mennyire szétzilált, dezorientált volt ebben a tekintetben minden. Osztályérdekek, klikk-érdekek, tudatlanság, nemtörődömség, népidegen, sőt nemzetidegen eszmék és célok, zugsajtó és destruktív eszmék, szubverzív ártók tagolták-kuszálták szét a közgondolkodást, s tették egészen lehetetlenné egy egységes, erős, elámíthatatlan ösztönű közösségi, a közösség érdekeiért mindig akcióra kész közvélemény kialakulását. Lehet fogyatékoság vagy éppen mulasztás részemről, de soha, sehol, semmilyen körben, társaságban nem hallottam arról, hogy szó esett volna László Dezső eszméiről, hogy tárgyalták, véleményezték, értékelték vagy támadták volna ezeket.

Ami a közélet irányítóit illeti: minthogy politikai érdekű és közösségi fontosságú kérdésekről volt szó, itt elsősorban a magyarság hivatalos képviseleti szervének, az Országos Magyar Pártnak lett volna elsődrendű kötelessége és közérdekű feladata, hogy figyelemre méltassa László Dezső vizsgálódásainak eredményeit. Elvárható lett volna, hogy az Országos Magyar Párt teljes mértékben tegye ezeket az eszméket, s biztosítsa, hogy az írásaiban megmutatott látást és gondolatokat valóban egységes, tudományos szintű és értékű rendszerre munkálja ki. Én csak arról számolhatok be, hogy sajnos semmi sem történt ennek érdekében. De nem történt a Pártnak úgynevezett „belső ellenzéke” részéről sem (amelyről akkoriban nem sok hallatszott, de amelyről újabban elég sokat írtak mint a „fiatalok” tömörüléséről). Keressük az okokat? Az idős, maradi vezetőség képtelen volt a dolgok és viszonyok és helyzetek felfogására és megértésére; e részről sohasem tapasztaltunk közeledést, csak elzárkózást. A fiataloknak esetleg talán „derogált”, hogy a „rivális” *Erdélyi Fiataloktól* vegyenek át eszméket, gondolatokat. És nekünk nagy bűnünk volt, hogy nem szűk pártpolitikát, hanem általános, mindenek felett való néppolitikát hirdettünk és szolgáltunk – kitartóan és megingathatatlanul.

Ha végignézzük azokat a közleményeket, amelyek a lapnak *Hogyan fogadták az Erdélyi Fiatalokat?* című rovatában szerepelnek, az tűnik ki, hogy a mozgalom s a hirdetett eszmék általában kedvező, megértő fogadtatásra, értékelésre találtak. Ám ezekből még nem derül ki, hogy a közvélemény mit és mennyit értett meg, s főképpen mit és hogyan értelmezett és tett magáévá. Voltak aztán közírók, elsősorban Szentimrei Jenő, Spectator (dr. Krenner Miklós) és még páran, akik több esetben adták tanújelét annak, hogy értékeli az *Erdélyi Fiatalok* megmozdulását, egyetértenek célkitűzéseivel, helyeslik a munkáját. De ezek nem mélyültek el a részletes ismertetésekben. (Sajnos, az idevágó bibliográfia nincs összeállítva, így nem tudjuk bizonyosan, hogy a publicisztikai irodalomban található anyag mennyire széles körű és részletekbe menő.) Egy azonban bizonyos: a közélet akkori irányítói közönyösek voltak ezzel a munkássággal szemben. Valahogy amolyan „zöld” akarnokságnak, feltűnési viselkedéstől mozgatott csoport okvetetlenkedésének tekintették. Ennél fogva inkább ellenségesen tartózkodtak vele szemben, de a gáncskodástól sem riadtak vissza. Ez volt a légkör.

